

MÜSLİM b. HACCÂC

ra (1400, el-Câmiatü'l-İslâmiyye ed-dirâsâtü'l-ulyâ) eseri neşretmiştir (I-II, Medine 1404/1984). **5.** *el-Münferidât ve'l-vuḥdân (el-Efrâd)*. Kendilerinden sadece bir râvinin rivayette bulunduğu bazı sahâbe veya tâbiin râvileriyle ilgili olan bu küçük çaplı eser Buhârî'nin *ed-Du'afâ'ü's-şagîr* ve Nesâî'nin *ed-Du'afâ' ve'l-metrükûn*'ü ile birlikte yayımlanmış (Agra 1323; Haydarâbâd 1325), eser üzerinde Hüseyin Ali Hasan Battî yüksek lisans çalışması yapmış (1404, Câmiatü'l-İmâm Muhammed b. Suûd el-İslâmiyye külliyyetü usûli'd-dîn), Abdülgaffâr Süleyman el-Bündârî ve Saîd b. Besyûnî Zağîül tarafından da neşredilmiştir (Beyrut 1988). Müslim'in *el-Evhâd, el-Vuḥdân ve Men leyse lehü illâ râvin vâhid* adlarıyla anılan eserleri de muhtemelen bu kitaptır. **6.** *Ricâlü 'Urve b. ez-Zübeyr ve cemâ'atün mine't-tâbi'in ve ğayrihim*. Eserin Hatîb el-Bağdâdî'nin hatıyla olan Dârü'l-kütübîz-Zâhiriyye'deki nüshasını (Mecmua, nr. 55, vr. 140-147) Süheyne eş-Şihâbî tıpkıbasım olarak yayımlamıştır (MMADm., LIV/1-2 [1979], s. 107-145). **7.** *el-Müsnedü'l-kebir 'ale'r-ricâl ('alâ esmâ'î'r-ricâl, 'ale's-şahâbe)*. Günümüze ulaşıp ulaşmadığı bilinmeyen eseri Ebû Avâne el-İsferâyîni'nin ihtisar ettiği belirtilmekte (Kays Âl-i Kays, II/1, s. 235), *Muḥtaşaru Ebî 'Avâne* adlı çalışmanın (DİA, X, 100) bu eser olduğu anlaşılmaktadır. **8.** *İntihâbü Müslim 'alâ Ebî Ahmed el-Ferrâ'*. Müslim'in, hocası Ahmed el-Ferrâ'nın rivayetlerinden seçip derlediği bu çalışmayı İbn Hacer el-Askalânî kendi hocalarından okumuş ve eserin rivayeti hakkında bilgi vermiştir (*el-Mu'cemü'l-müfehres*, s. 333).

Müslim'in günümüze ulaşıp ulaşmadığı bilinmeyen diğer eserleri de şunlardır: *el-Akrân, el-Câmi'ü'l-kebir 'ale'l-ebvâb (el-Câmi' 'ale'l-ebvâb), Efrâdüş-Şâmiyyine mine'l-hadis 'an Resûlillâh, el-Evhâd, Evhâmü'l-muḥaddişin, Evlâdü's-şahâbe ve men ba'dehüm mine'l-muḥaddişin, el-İhve ve'l-eḥavât, el-'İlel ('İlelü'l-hadis), el-İntihâ' bi-ühûbi (cülûdi)'s-sibâ', Kitâbü (Kitâbü hadîsi) 'Amr b. Şu'ayb, Ma'mer b. Râşid'in bazı rivayetlerini tenkit ettiği Kitâbü'l-Ma'mer, Ma'rifetü ruvâtî'l-aḥbâr (Kitâbü'l-Ma'rif), Meşâyihu Mâlik (Müsnedü hadîsi Mâlik), Meşâyihu's-Sevrî, Meşâyihu Şu'be* (son üç eser *Ma'rifetü [Tesmiyetü] şüyühî Mâlik ve Süfyân ve Şu'be* adıyla da anılmaktadır.), *el-Muḥadramün, el-Müfred, cerh ve ta'dîle dair Ruvâtü'l-İtibâr, Sü'âlâtühü Ahmed b. Hanbel (es-Sü'âlât 'an Ahmed b. Hanbel), et-Târîh, Tafzîlü's-*

sünen (Tafzîlü'l-hadis 'an Resûlillâh şallâhu 'aleyhi ve sellem), et-Târîh, Zikru evlâdi'l-Hüseyn.

Müslim b. Haccâc'ın hayatı ve *el-Câmi'ü's-şahîh*'in metodu üzerinde müstakil çalışmalar yapılmıştır. Mahmûd Fâhürî'nin *el-İmâm Müslim b. Haccâc* (Beyrut-Halep 1399/1979, 1405), Meşhûr Hasan Mahmûd Selmân'ın *el-İmâm Müslim b. Haccâc şâhibü'l-Müsnedi's-şahîh ve muḥaddişü'l-İslâmi'l-kebir* (Dimaşk 1414/1994) ve *el-İmâm Müslim b. Haccâc ve menhecühü fi's-Şahîh ve eserühü fi 'ilmi'l-hadis* (I-II, Riyad 1417/1996), Hamza Abdullah el-Milibârî'nin *'Abkariyyetü'l-İmâm Müslim fi tertibi eḥâdisi Müsnedihî's-şahîh* (1418/1997), Muhammed Abdurrahman Tavâlibe'nin *el-İmâm Müslim ve Menhecühü fi Şahîhihi* (Amman 1421/2000) bunlardan bazılarıdır. İbn Hacer el-Askalânî *'Avâlî Müslim: Erba'üne hadis müntekât min Şahîhi Müslim (el-Erba'üne'l-âliye li-Müslim 'ale'l-Buḥârî fi Şahîhayhimâ)* adlı eserinde *Şahîh-ı Müslim*'deki doksan beş hadise yönelttiği tenkitleri ve Kâdî İyâz, Nevevî ve İbn Hacer el-Askalânî gibi muhaddislerin bu tenkitlere verdikleri cevapları *Beyne'l-imâmeyn Müslim ve'd-Dâreḳutnî* adlı yüksek lisans tezinde incelemiştir (1396/1976, Câmiatü Ümmi'l-kurâ ed-dirâsâtü'l-ulyâ), daha sonra bu çalışmasını yayımlamıştır (Riyad 1420/2000).

BİBLİYOGRAFYA :

Müslim b. Haccâc, *et-Tabakât* (nşr. Ebû Ubeyde Meşhûr b. Hasan b. Mahmûd b. Selmân), Riyad 1411/1991, neşredenin girişi, s. 93-136; a.mlf., *Kitâbü'l-Temyiz* (nşr. Muhammed Mustafa el-Azamî), Riyad 1402/1982, neşredenin girişi, s. 151-158; Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, II, 29; XIII, 100-104; İbn Halfûn, *el-Mu'lim bi-esmâ'î şüyühî'l-Buḥârî ve Müslim* (nşr. Ebû Abdurrahman Âdil b. Sa'd), Beyrut 1421/2000; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ'*, XII, 557-580; a.mlf., *Terâcimü'l-e'immeti'l-ki-bâr aşhâbi's-sünen ve'l-âşâr* (nşr. Fehmî Sa'd), Beyrut 1413/1993, s. 137-147; İbn Hacer, *Tehzîbü'l-Tehzîb*, X, 126-128; a.mlf., *el-Mu'cemü'l-müfehres* (nşr. M. Şekkür el-Meyâdîni), Beyrut 1418/1998, s. 159-160, 174, 333; *Keşfü'z-zunûn*, I, 175, 202, 485, 555; II, 1099, 1159, 1160, 1387, 1399, 1405, 1453, 1464, 1469; Brockelmann, *GAL*, I, 166-168; *Suppl.*, I, 265-266; Sezgin, *GAS* (Ar.), I/1, s. 263-277; Mahmûd Fâhürî, *el-İmâm Müslim b. Haccâc*, Beyrut-Halep 1399/1979; Kays Âl-i Kays, *el-İrâniyyûn*, II/1, s.

218-237; Cezzâr, *Medâhilü'l-mü'ellifin*, I, 104; Sâlihiyye, *el-Mu'cemü's-şâmil*, V, 97-100; Meşhûr Hasan Mahmûd Selmân, *el-İmâm Müslim b. el-Haccâc*, Dimaşk 1414/1994; Muhammed Abdurrahman Tavâlibe, *el-İmâm Müslim ve Menhecühü fi Şahîhih*, Amman 1421/2000, s. 5-99; Abdünnebi Fâzil, "et-Ta'rif bi'l-İmâm Müslim ve bi'l-kaḍâye'l-ke'lâmiyye fi Şahîhih", *Mecelle-tü Külliyyeti'l-âdâb ve'l-ülûmi'l-insâniyye bi-Fâs*, sy. 7 (aded hâs bi'd-dirâsâti'l-İslâmiyye), Dâribeyzâ 1412/1991, s. 257-285; İdrîs Hammâdî, "Mevkûfî'l-İmâm Müslim mine'l-ḥuşûme beyne'l-muḥaddişin ve ehli'r-re'y", a.e., s. 287-337; A. J. Wensinck, "Müslim", *İA*, VIII, 821-822; G. H. A. Juynboll, "Muslim b. Ḥağdjadî", *Et* (Fr.), VII, 691-693; Mücteba Uğur, "Ebû Avâne el-İsferâyîni", *DİA*, X, 100. M. YAŞAR KANDEMİR

MÜSLİM b. KUREYŞ

(مسلم بن قريش)

Ebû'l-Mekârim Şerefüddeve Müslim b. Kureyş b. Bedrân el-Ukaylî (ö. 478/1085)

Ukaylî emîri
(1061-1085).

23 Receb 432'de (29 Mart 1041) doğdu. Ukaylî Emîri Kureyş b. Bedrân'ın oğludur. Şii olan Kureyş bölgesindeki birçok emîr gibi Mısır'daki Fâtımî halifeliğine bağlıydı. Bu bağlılığı dolayısıyla Selçuklular'a tâbi olmasına rağmen Tuğrul Bey'in Bağdat seferi sırasında Fâtımî hilâfeti adına hareket eden Arslan Besâsîri'ye katılmakta tereddüt etmemişti. Müslim babasının ölümünden sonra onun yerine geçti.

Abbâsî Halifesi Kâim - Biernillâh, 455 (1063) yılında Tuğrul Bey'in ölümü üzerine onun adına okunan hutbeye son verdi. Ardından Şii emirlerini yanına çekerek Fâtımîler'e karşı yeni bir güç dengesi kurmak amacıyla Irak'ın bir kısmı Şii olan Arap ve Kürt emirlerini Bağdat'a davet etti. Davetliler arasında Bağdat'a gelen Müslim bu durumu nüfuzunu güçlendirmek için bir vesile olarak gördü. Selçuklu hükümet sarayını işgal edip onların bıraktığı boşluğu doldurmaya teşebbüs etti, hatta Bağdat'ı istilâ etmeyi düşündü. Ancak daha sonra vazgeçti. Müslim şehirden ayrılırken etrafı yağmalayınca diğer emirler halifenin emriyle ona karşı savaş hazırlıklarına giriştiler. Müslim onlarla baş edemeyeceğini anlayıp özür diledi. Halife Müslim'i affetti ve bir elçi ile hil'at göndererek elinde bulundurduğu yerlerdeki hâkimiyetini tasdik ettiğini kendisine bildirdi. Müslim böylece Fâtımî halifesinin müttefikliğinden çıkarılmış oldu.

Yeni Selçuklu sultanı Alparslan da aynı dengeleri gözeterek Hemedan'da huzuru-

na çıkan Müslim'e Enbâr, Hîf, Harbâ, Sinn ve Bevâzic'î iktâ etti (458/1066). Hemen dan dönüşü Bağdat'a giden Müslim halifenin veziri tarafından merasimle karşılandı ve kendisine hil'at verildi. Halifenin ve Sultan Alparslan'ın bölgedeki Fâtımî nüfuzunu kırmaya yönelik bu politikaları büyük ölçüde başarılı oldu. Müslim, Fâtımîler'e bağlılığını sürdüren ve etrafı yağmalayan Kilâboğulları (Kilâb b. Rebîa) kabilesi üzerine yürüyüp onları Rahbe'de ağır bir yenilgiye uğrattı (460/1068).

Müslim 462 (1069-70) yılında yeniden Alparslan'ın huzuruna çıkmak için geldiğinde Nizâmülmülk tarafından karşılandı. Bu sırada sultanın Hezâresb'den dul kalan kız kardeşi Safiye Hatun ile evlendi. Selçuklu hânedanıyla kurduğu akrabalık onun Irak'taki statüsünü kuvvetlendirdi. Alparslan'dan sonra tahta geçen Melikşah'a da itaat eden Müslim, Selçuklu nüfuzunu arkasına alarak topraklarını genişletmeye başladı. Sultan Melikşah tarafından Suriye Selçuklu Meliki Tutuş'un emrine verilmesine rağmen bu uğurda onunla şiddetli bir rekabete girmekten ve hatta onun savıştığı mahallî güçlere yardım etmekten çekinmedi. 470 (1078) yılında Tutuş'un Halep'i muhasarası sırasında Arap askerlerini soydaşlarına karşı savaşmamaları hususunda tahrik ederek kuşatmanın başarısızlıkta sonuçlanmasına sebep oldu. Tutuş tarafından birkaç defa kuşatılan Halep'in idarecileri şehri kendisine teslim etmek üzere Müslim'i davet ettiler. Bu davette Müslim'in Arap oluşunun ve defalarca kuşatılan şehir halkına yaptığı erzak yardımının da etkisi olduğu anlaşılmaktadır. Müslim ordusuyla şehrin önlerine geldiğinde idareciler pişman olup şehri teslim etmekten vazgeçtiler. Bunun üzerine Müslim, Halep reisi İbnü'l-Huteyî'nin oğlunu bir av partisinde yakalattı ve kendisine şehri teslim ettiği takdirde oğlunu serbest bırakacağını bildirdi. Sonunda antlaşma sağlandı ve Müslim 26 Zilhicce 472'de (18 Haziran 1080) Halep'e girdi (İbnü'l-Adîm, II, 68). Müslim, Safiye Hatun'dan doğan oğlunu İsfahan'da bulunan Melikşah'a gönderip durumu bildirdi ve şehrin gelirleri tutarınca vergi ödemek kaydıyla sultana Halep hâkimiyetini onaylatmaya muvaffak oldu (473/1080). Daha sonra Şeyzer ve Humus'u muhasara eden Müslim çevredeki birçok küçük şehir ve kaleyi ele geçirdi. Nümeyrîler'den Benî Vessâb'a ait Harran'ı aldı (474/1081-82). Aynı yıl Urfâ'nın Bizanslı valisi de ona tâbiyet arzetti (İbnü'l-Esîr, X, 122). Harran halkı 475-476 (1082-1083) yıllarında isyan ettiyse de arkasından itaat al-

tına alındı (a.g.e., X, 127, 129-130). Müslim Philaretos Brachamios adlı bir Ermeni'ye tâbi Antakya'yı da vergiye bağlamak suretiyle sınırlarını Kuzey Suriye'den Fırat'a kadar genişletti.

Bu arada Tutuş'un Antakya havalisinde harekâta bulunmasından endişeye kapılan Müslim, Selçuklu politikalarına ters düşmek pahasına bölgenin mahallî güçlerinden kuvvet topladı ve Fâtımî halifesine başvurarak Tutuş'a ait Dimaşk'ı muhasara etmek için yardım istedi. Müslim'in Dimaşk'ı kuşatacağını öğrenen Tutuş derhal şehre döndü. Şiddetli bir mukavemetle karşılaşan Müslim bir süre Mısır'dan gelecek yardımı bekledi. Ancak kendisine bağlı Harran'da isyan çıktığı haberi üzerine Dimaşk'tan ayrılmak zorunda kaldı (475 yılı sonu / Mayıs 1083). Harranlılar'ın şehri teslim etmek için davet ettikleri Türkmen beylerinden Çubuk'tan önce Harran'a ulaştı. Bir buçuk ay boyunca Harran'ı muhasara eden Müslim sonunda isyanı bastırmaya muvaffak oldu (Cemâziyelevvel 476 / Eylül 1083). Bu olayın ardından Ermeniler'in elinde bulunan Sümeysât'ı (Samsat) ele geçirdi.

Bu sırada Sultan Melikşah, Mervânogulları'nın elinde bulunan Diyarbekir eyaletinin zabtına karar vererek Fahrüddeve İbn Cehîr idaresinde büyük bir orduyu bölgeye gönderdi. Bunun üzerine Mervânî Emiri Nâsîrüddevle Mansûr, Müslim'den yardım talep etti. Selçuklu tehlikesinin kendisini de beklediğini düşünen Müslim hemen Nâsîrüddevle'nin yardımına koştu. Ancak Selçuklu ordusunun büyüklüğü karşısında savaşmaya cesaret edemeyip Fahrüddeve İbn Cehîr ile gizlice anlaşmanın yollarını aramaya başladı. İbn Cehîr'in muhasarayı aşırda almasına öfkelenen Türkmenler âni bir gece baskını düzenleyip Müslim'in ordusuna büyük kayıplar verdirdiler. Müslim, İbn Cehîr ile ihtilâfa düşen Artuk Bey ile yaptığı gizli anlaşma sayesinde buradan ayrılabilirdi (477/1084).

Müslim'in Selçuklu Devleti'ne karşı açıkça tavır almasına öfkelenen Sultan Melikşah, Ukayfîler'e ait bütün toprakları Fahrüddeve'nin oğlu Amîdüddeve'ye iktâ etti ve kalabalık bir ordunun ardından Musul'a hareket etti. Selçuklu ordusunun Musul'u ele geçirdiği sırada şehre gelen Melikşah (477/1084) burada kardeşi Tekiş'in isyan ettiği haberini aldı. Anadolu Selçuklu Sultanı I. Süleyman Şah'ın da Suriye kapılarını dayandığı bu günlerde Horasan'a dönerken arkasında belirsizlikler ve çatışmalar bırakmak istemeyen Sultan Melikşah, Nizâmülmülk'ün oğlu Müeyyidül-

mülk'ü Müslim'e gönderip affedileceği teminatını verip huzuruna gelmesini istedi. Kıymetli hediyelerle sultanın huzuruna çıkan Müslim affedildiği gibi bütün iktâları da kendisine iade edildi (30 Receb 477 / 2 Aralık 1084). Ancak Müslim askerlerinin ihtiyacını karşılayamadı. Bu dönemde Antakya Süleyman Şah'ın eline geçti. Kuvvetlerinin bir kısmı Süleyman Şah'a katıldı. Yıllık 30.000 altın vergi aldığı Antakya'yı kaybetmenin yanında önemli ölçüde askerî güç kaybına da uğrayan Müslim, Süleyman Şah'a karşı Artuk Bey ile ittifak oluşturmaya çalıştı. Bir yandan da Antakya çevresini yağmalattı. Buna karşılık Süleyman Şah Halep bölgesine kuvvet sevketti. Müslim, gerginliğin tırmanması üzerine Süleyman Şah'ın Halep'i muhasara etme ihtimaline karşı tedbirler almaya başladı. Şehrin idaresiyle görevlendirdiği kardeşi Ali b. Kureyş ve diğer bazı görevlileri Selçuklu sultanıyla iş birliği yapabilecekleri düşüncesiyle tutuklattı. Bu arada hazırlıklarını tamamlamak için Süleyman Şah'a barış teklifinde bulundu. Bir müddet sonra Çubuk Bey'in kendisine katılmasıyla güçlenen Müslim, Antakya'yı kuşatmak için harekete geçti. Durumu öğrenen Süleyman Şah da ordusuyla yola çıkmakta gecikmedi. İki ordu Afrin çayı üzerinde Kurzâhil denilen yerde savaşa tutuştu (24 Safer 478 / 20 Haziran 1085). Savaş kızıştığında Çubuk Bey kendi soydaşı olan Süleyman Şah'ın saflarına geçti. Bu durum savaşa pek gönüllü olmayan ordunun Müslim'i terketmesine yol açtı. 400 kişilik Halep muhafız güçleriyle bir süre daha direnmeye çalışan Müslim, kendisini yakından takip eden Süleyman Şah'ın askerlerinin mızrak darbeleriyle can verdi. Cesedi Süleyman Şah tarafından Halep kapısında defnedildi. Nehr-i İsâ'dan Menbic ve civarına, Diyârırebîa ve Diyârımudar'a, Musul ve Halep'e hâkim olan Müslim, Bizans şehirlerinden haraç alacak kadar güçlü idi. Hâkimiyetindeki topraklarda halkın refah seviyesini yükseltmeye çalışmış, bu amaçla malî sahada bazı düzenlemeler yapmıştır. Ölümünün ardından Suriye ve Irak Türk kumandanlarının hâkimiyetine geçmiştir.

Müslim, 466 (1073-74) yılında Bağdat su baskınına uğradığında meydana gelen zararların telâfisi için 1000 altın göndermiş, imar faaliyetleriyle de ilgilenmiş, Musul'un surlarını onartmış, 3 Şevval 474'te (6 Mart 1082) başlattığı onarımı altı ay içerisinde tamamlattır. Edip ve şairleri himaye etmiş, onlara ihsanlarda bulunmuştur. Himayesine mazhar olan şairlerden biri de İbn Hayyûs'tur.

MÜSLİM b. KUREYŞ

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Esir, *el-Kâmil* (trc. Abdülkerim Özyadın), İstanbul 1987, X, 33-34, 41-42, 60, 65, 69, 110-111, 116, 120-121, 122-123, 125-127, 128-130; Bûndârî, *Zübdetü'n-Nusra* (Burslan), s. 30-31, 36, 48, 50, 72, 77, 78, 79; Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mi'â-tü'z-zamân* (nşr. Ali Sevim), Ankara 1968, s. 197-198, 202-203, 207, 215-216, 220-221, 229-230, 234, 235-238, 242-243, 248; İbnü'l-Adîm, *Zübdetü'l-haleb*, II, 58-61, 67-73, 75, 77, 78-79, 81-83, 88-89, 90-92; İbn Hallikân, *Vefeyât*, V, 267-269; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, XVIII, 482-483; İbrahim Kafesoğlu, *Sultan Melikşah Devrinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu*, İstanbul 1953, bk. İndeks; Mehmet Altay Köymen, *Tuğrul Bey ve Zamanı*, İstanbul 1976, s. 32, 41; a.mlf., *Alp Arslan ve Zamanı*, İstanbul 1972, s. 100-103, 120; Said ed-Diveci, *Târîhu Mevşil*, Musul 1402/1982, s. 167-169; Ali Sevim, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, Ankara 1983, s. 99-100, 101, 102-106, 107, 112, 113-119, 124, 127, 131-132; Ali M. Ali Üdeh el-Gâmidî, *Bilâdü's-Şâm*, [baskı yeri yok] 1404/1984 (el-Mektebetü'l-Faysaliyye), s. 233-261; Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi*, İstanbul 1984, s. 73-74; Gülay Öğün Bezer, "Harput'ta Bir Türkmen Beyliği Çubukoğulları", *TTK Belleten*, LXI/230 (1997), s. 71-72, 74-76, 77-79; M. Sobernheim, "Müslim b. Kureyş", *İA*, VIII, 822-823.

GÜLAY ÖĞÜN BEZER

MÜSLİM b. VELİD

(bk. SARİULGAVÂNÎ).

MÜSLÜMAN

(bk. İMAN).

MÜSLÜMAN KARDEŞLER

(bk. İHVÂN-ı MÜSLİMİN).

MÜSLÜMAN KONGRELERİ

Rusya Türkleri'nin
1905-1917 yılları arasında
dinî, siyasî ve içtimâî
haklar elde etmek amacıyla
düzenledikleri toplantılar.

Ruslar'ın 1904-1905 Rus-Japon savaşında yenilgiye uğraması, rejime muhalif kesimlere ve Çarlık hâkimiyetinde yaşayan milletlere gizli olarak yürüttükleri siyasî faaliyetlerini açıkça sürdürme imkânı sağladı. Daha savaş devam ederken ülkenin çeşitli şehirlerinde hürriyet ve eşitlik ilkeleri temelinde devleti yeniden islah maksadıyla toplantılar yapıldı. Rusya'da muhalefeti oluşturan grupların temsilcilerinin Ekim 1904'te Moskova'da, Kasım

ayında Petersburg'da şehrin yöneticileriyle gerçekleştirdikleri toplantıda bazı kararlar alındı. Moskova toplantısının kararlarını ele geçiren Abdürreşid İbrahim, bunlardan cesaret alarak o sırada İçişleri Bakanlığı'na tayin edilen Svyatapolk Mirski'yî Petersburg'da ziyaret edip Rusya Türkleri'nin taleplerini bildirdi. Talepleri olumlu karşılayan bakan bu konuda kendisine resmen başvurulmasını istedi. Bu olay Rusya Türkleri'nin resmî temsilcilerini seçme sürecini başlatmış, seçilen temsilciler 1905-1917 yılları arasında beş kongre gerçekleştirmiştir. Bu kongreler "müslüman kongreleri, müslüman cemiyeti, müslümanların resmî nedveleri, müslümanların cığılışı" gibi adlarla anılmıştır.

Birinci Kongre (Ağustos 1905). Abdürreşid İbrahim, Petersburg dönüşü Ufa'da Orenburg Dinî İdaresi'nin (muftülük) yeniden düzenlenmesi, idare meclisinin sayısının artırılması, idarenin masraflarının karşılanması için Kur'an-ı Kerim'in sadece bu kurum tarafından bastırılması, mektep ve medreselerin buraya bağlanması ve her vilâyette şubelerinin açılması gibi teklifler içeren bir lâyiha hazırlayarak meclise sundu. Ancak bu lâyiha meclis üyelerince bir hayal olarak nitelendirildi. Bunun üzerine görüşlerini anlatmak için çeşitli şehirlerde küçük çaplı toplantılar yapan Abdürreşid İbrahim beklediği desteği bulamamasına rağmen ümidini yitirmedi. Ufa'ya döndüğünde şehrin ileri gelenlerinden Bünyamin Ahtemov, Muhammed Tevkiyev ve Haydar Sirtlanov lâyihayı memnuniyetle karşıladıklarını ve kendisine destek vermeye hazır olduklarını bildirdiler. Ufa'dan Troisk şehrine geçen Abdürreşid İbrahim, Veli Bay Yauşev ve Hacı Ahmed Rahmanov gibi zengin kişilerden yardım sözü alınca Kızılyar'a gitti. Burada yapılan toplantıda Kızılyarlılar'ın resmî delegesi seçildi. Petersburg'da çeşitli temaslarda bulduktan sonra Kazan'a geçti. Yusuf Akçura'nın evinde Bünyamin Ahtemov'un da katıldığı görüşmede Kazan'da genel bir toplantı yapılması kararlaştırıldı. Yusuf Akçura'nın organize ettiği, Kazan ileri gelenleriyle bazı imamların çağrıldığı ve elli-altmış kişinin katıldığı toplantıda Abdürreşid İbrahim'in lâyihası esas alınarak yeni bir lâyiha hazırlama görevi Seyid Gerey Alkin'e verildi. Ardından yapılan ikinci toplantıda Seyid Gerey'in hazırladığı lâyiha görüşülüp kabul edildi ve bir heyet tarafından İçişleri bakanına bildirilmesine karar verildi. Ayrıca Petersburg'da geniş katılımlı bir toplantı yapılması konusunda anlaşmaya varıldı. Aynı günlerde Türkler'in yoğun ola-

rak yaşadığı bölgelerin temsilcileri de Petersburg'a gidip kendi bölgeleriyle ilgili isteklerini İçişleri bakanına sundular; ancak bir netice elde edilemedi. 8 (21) Nisan 1905'te Petersburg'da Abdürreşid İbrahim'in evinde bir araya gelen Ali Merdan Topçubaşı, Ağaoğlu Ahmet, Ali Hüseyinzâde, Muhammed Âlim Maksud, Bünyamin Ahtemov siyasî bir parti kurmaya karar verdiler. Kırım'dan Petersburg'a gelen Gaspıralı İsmâil Bey de bu fikre katıldı ve ilk toplantının Nijni Novgorod şehrinde yapılması kararlaştırıldı. Ağustos ayının 10'una doğru ülkenin çeşitli bölgelerinden delegeler Nijni Novgorod'a gelmeye başlayınca toplantı için validen iki defa izin istendi. Ancak vali, Nijni Novgorod'da ihtilâlci hareketler yüzünden ilân edilen sıkıyönetimi bahane ederek kongreye izin vermedi. Bunun üzerine toplantı Oka nehri üzerinde bir gemide yapıldı. 15 (28) Ağustos 1905'te başlayan toplantının başkanlığına Gaspıralı İsmâil Bey seçildi. Yirmi sekizi Kafkasya'dan, sekseni İdil-Ural bölgesi ve Kırım'dan olmak üzere 108 kişinin katıldığı toplantıda Rusya müslümanları birliği teşkilâtının kurulması, bunun on altı şubeye bölünmesi, müslümanların Ruslar'la eşit haklara sahip olması için çalışılması ve bu hususta Rus terakkîperverleriyle iş birliği yapılmasına karar verildi. Müslümanların bu ilk toplantısı siyasî bilgi, tecrübe ve basın desteğinden yoksun bir topluluk için başarılı bir adımdı. Ayrıca Rusya'da yaşayan Sünnî ve Şîî müslümanların temsilcilerinin ilk defa bu toplantıda bir araya gelmesi önemli bir gelişme sayılır.

İkinci Kongre (Ocak 1906). Birinci kongrede ikinci toplantının Kazan şubesinde düzenlenmesi kararlaştırılmıştı. Kazan komitesi üyesi Yusuf Akçura kongrenin 16 (29) Ocak'ta Moskova'da toplanacağını delegelere bildirdi. Ancak hükümetten izin alınamayınca toplantı yeri Petersburg olarak değiştirildi. Rusya'nın çeşitli bölgelerinden gelen delegeler 15 Ocak günü toplantının yapılacağı salona geldiklerinde hükümetin toplantıyı yasakladığını öğrendiler. Ertesi gün izin için tekrar başvurulduysa da bir sonuç alınamadı. 18 (31) Ocak'ta İçişleri Bakanlığı'na giden kongre temsilcileri bakan tarafından kabul edilmedi. Bunun üzerine delegeler, Cem'iyet-i Hayriyye Dairesi'nde bir toplantı yaparak Ali Merdan Topçubaşı'nın hazırladığı Rusya Müslümanları İttifakı Nizamnamesi'ni müzakereye başladılar. 22 Ocak'ta (2 Şubat) Petersburg gazetelerinde hükümetin her türlü toplantıya izin verdiği haberi yayımlanınca ertesi gün elliden fazla delege Mu-